

ՆԱՄԱԿ ԵՈՒՇՈՒՑ

Սեպտեմբերի 7-ին

Հաղորդում եմ ձեզ այս կողմերի նորությունները մի քանիսը։
Շուշու և Ջանգուղուրի գաւառները այս մեծ երկրի մէջ են, աւազակային խմբերը այս ու այն կողմի շրջելով, ահա են տարածել ազգաբնակչութեան մէջ։ Ջանգուղուրի գաւառում կազմված է մի մեծ խումբ 20—23 հոգուց, որոնք անարգել կողոպտում են, նոյն իսկ հարկ են ստանում մի քանի հայ գիւղերից։ Ոստիկանութիւնը, ի հարկէ, ոչինչ չէ կարողանում անել։ Համարձակ աւազակները օրովայ լոյսից էլ չեն քաշվում փոստը Շուշուց մինչև Գորիս և Շուշուց մինչև Եւփախ տանում են մեծ զրոյւնութեամբ, բազմաթիւ պահապաններով հսկողութեամբ։ Ձը գիտնեք թէ ինչ հրաշքով պիտի վերանայ ազգաբնակչութիւնը այդ ահա ու երկրիդ։ Հաղորդակցութեան ճանապարհը վտանգաւոր են դարձել, Ջարդաբուրի մի քանի գիւղերն ուղղակի պաշարված զրոյւնեան մէջ են։

Գիւղացիները այժմ ամենապաշտնաւորութեան են։ Տարաբնույթի հիւանդութիւնը կոտորում է անասուններին անպահի, քանակութեամբ, տաղանայը ընդհանուր է, ամենը շտապում են ծախել ողջ մնացած տաւարը որպէս զի գոնէ մի քանի բոլորի փող ստանան։ Հիւանդութիւնը տարածվում է Շուշու և Ջանգուղուրի գաւառների բոլոր անկիւնները։

Շուշում էլ տարաբնույթի հիւանդութիւններ կան, զի փոքրիկ և սկարաւախ հիւանդութիւնները բազմաթիւ դոհեր են տանում։ Շատ տարածված է նաև փորացաւը։ Բնիկները կարծիքով այս հիւանդութեան պատճառները մէկը պէտք է համարել և Շուշու ցուրը, որ անմաքրութիւններն են պարունակում իր մէջ։ Լուր կայ, թէ պիտի արդէն այդ ցուրը գործածել, բայց դժուարութիւնն այն է, որ ուրիշ ցուր չի կայ քաղաքի ազգաբնակչութեան համար։ Քանի որ արտաքին մէկ է, բայց մինչև այժմ դեռ գործին չեն ձեռնարկել, ինչպէս ասում են, նահանգապետ իշխանութիւնը թողութիւն ստացած չը լինելու պատճառով։

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒԻՐԵՐ

Արտասահմանի հայ լրագրողներում կարողում ենք, Վ. Պոլսի հայոց կրօնական ժողովը մի մասնախումբ կազմած է 3 եկեղեցականներէ, որոնց

նրանց հիւրասիրութիւնը, կը դարձանաք, չէք հաւատարմութիւնը, կը ձեռնարկէ և երբեք էլ չեմ մոռանայ այն սիրալիր ընդունելութիւնը, որ դոտայ Սուխուտից հայ հեռու Չեքոսլովակիայի շրջանի երկրացիներ հայ գաղթականներին մէջ անցնելու ամառ, իմ այցելութիւնների ժամանակ։ Գիրքը, լրագիրը, զորոյցը—դրանք այնպիսի կապանքներ էին, որ կապում, կաշկանդում էին ինձ ժողովրդի սրտի, մտքի և հոգու հետ։ Հերթ է որ ձեռքը մի գիրք կամ լրագիր տեսնեմ, քննեմ չի կարողանալ իմ կողմից, և դու մնում ես գերի, գերի նրանց աշխոյժ հարցասիրութեան, և ինչքան քաղցր ու սուրբ էին մեր զրոյցները... Երջանիկ գերութիւն, երջանիկ վիճակ, ոչ մի ազատութիւն չի հասնի այդ գերութեան... Հրաշալիքների աշխարհից եմ պատմում, բայց հրաշք չը կարծեք իմ ասածները, բոլորը իրողութիւններ են։

Ինչպէս Մծարան, այնպէս և բոլոր գաղթական գիւղերը անձնուէր, երկտասարը—վարժապետներն են սպասում, որպէս զի ազգութեան մէջ չը լըրվեն և չը կորչեն իմ կողմից մի պայման էլ ես եմ առաջարկում. ուսուցիչը պիտի լինի ազնիւ, սրտով և հոգով անձնաւորութիւն և լաւ հայրենի իմացող։ Ով չէ հաւատում իրան, ով նուրբված չէ այդ գաղափարին, թող չը շարժվի։

Այդպիսիին ախոսեմ և ընծայել գեղեցիկ Մծարան։
Ինձ մնում է յանձնել «Մշակին» սրտիս հաւաքանքները, որ նա իր ազատ թևերով տանէ հոգակէ նրանց աշխարհի ամեն ծայրերը և գտնի ու համակարգէ շարժէ դէպի մեղանկ հեռու ընկած, անապատ, մտքից մոռացած, Սև ծովի ափերի մեր հայ գաղթականները։

Բ. Մուրադեան

ՆԱՄԱԿ ԲԱԳՈՒՅՑ

Սեպտեմբերի 10-ին

Կողմասեան ցուցահանդէսի հարցը վճռվելու օրըց «Մշակի» մէջ զրկեցան բազմաթիւ յոգեւածներ, որոնց նպատակն էր զլխաւորապէս մի կողմից ազգաբնակչութեան ուշադրութիւնը դարձնել կազմակերպչական գործունէութեան ուշադրութեան, որպէս զի միջոց տալ ազգաբնակչութեան ծանօթանալու և ըմբռնելու այդ ցուցահանդէսին նշանակութիւնը։ Սակայն մինչև այժմ այդ բոլորը մի դրական հետևանք չէ ունեցել։ Ժողովուրդը ցուցահանդէսի նշանակութիւնը չէ հասկացել... Բացի դրանից, չը նայելով որ «Գիւղատնտեսական ընկերութիւնը» մի քանի տարի է որ աշխատում է՝ կողմասեան ցուցահանդէսի մասին, սակայն միայն վերջերս, այն է, կարծես, միայն նոյեմբերին, թողատուութիւն ստացաւ ցուցահանդէսի իրադրութեան։ Իսկ այդքան կարճ ժամանակամիջոցը, մեր կարծիքով, չափ քիչ է կողմասեան պէս մի երկրի ազգաբնակչութեան հասկացնել և ըմբռնել տալու ցուցահանդէսի նշանակութիւնը... Հաւանականաբար գոնէ երկու տարի ժամանակ էր հարկաւոր, որպէս զի այդ ժամանակին ընկնացեւ անկել և անկել արձաղելով այդ ինչոքը և ժողովուրդին էլ միջոց ունենալ պատրաստվել ցուցահանդէսին։

Կողմասեան իր արհեստագիտական ճիւղում մասնաւոր շատ յետ է մնացել, ուրեմն շատ ցանկալի էր, քանի որ կանոնաւոր արդիւնաբերութիւնը սկսող կապերով կապված է աշխատանքի գործիքների հետ և վերջիններիս բարելաւ դրութիւնից է կախված բերքի աւելութիւնը, շատ ցանկալի էր ասում ենք, որ մասնաւորապէս այդ ճիւղը իւրաքանչիւր... Սակայն նախ մեր արհեստագործները չը գիտեն էլ թէ ցուցահանդէս պէտք է լինի, երկրորդ՝ այն իմացողները, որոնք կը ցանկանային իրանց մի որ և է գործիքով մասնակցել ցուցահանդէսին, իրանց գրեթէ չըաւոր դրութեամբ դժուար թէ այդ կարճ ժամանակա-միջոցում ուշ դարձնեն իրաւր, քանի որ հայի

խնդիրը ստիպում է դրանց առաւօտից մինչև ուշ երեկոյ տքնել աշխատանքի ծանրութեան տակ։ Բացի դրանից անպատուել էլ է միայն հնազանդական գործիքներով մասնակցել ցուցահանդէսին, այլ հարկաւոր է փոփոխութիւն մտցնել, բարելաւել և նոր գործիքներ հնարել ու նրանցով մասնակցել, որոնց համար մտածել է հարկաւոր, չինել, փորձել և ուղղել է հարկաւոր, իսկ մասնակցելու, չինելու, փորձելու և ուղղելու համար՝ ժամանակ ու միջոց է հարկաւոր։ Սակայն, ինչպէս ասեցինք, մեր արհեստագործները դադարում են հացի խնդրով։ Սրա վրա աւելացնենք, որ մեր արհեստագործները առանց մի որ և է գործիք և կարևոր դրաման չեն մտածում և հակվում դէպի կատարելագործութիւնը իսկ ներկայ պայմաններում, տասն ամսվայ կարճ ժամանակամիջոցում, ցնցել նրանց մտածողութիւնը, զրկել նրանց շինելու մի որ և է գործիք և մի և նոյն ժամանակ միջոց չը տալ նրանց իրանց օրական պարէնը հայթաթել, առեւտրային դժուար է... Ներկայ դժուար հանգամանքներում, քանի որ մեր արհեստագործները դասակարգը և առհասարակ կողմասեան ազգաբնակչութիւնը իր ձախող պայմաններով չըբազմապատկում, անկարող է նշանաւոր տոկոսով մասնակցել ցուցահանդէսին, շատ ցանկալի էր հնչու և ձեռնարկ միջոց որոնք, զրաւելու ազգաբնակչութեան սէրն ու եռանդը դէպի ցուցահանդէսը։ Եւ քանի որ արդէն վրա են հասել ցուցահանդէսի բացվելու օրերը և դուք անկարելի է այլ եւս դանդաղ օժանդակել միջոցներ զիմով, ապա այդ դէպքում շատ ցանկալի է ժամանակը երկարացնել մի տարով եւ, որով մեր կարծիքով, մեծ բարեք հասնում կը լինի կողմասեան ազգաբնակչութեան ու նրա անտեսական անապատանքի դրութեան։

Անցեալները «Մշակին» հաղորդել էինք, թէ Բագուի մէջ արհեստագործների շրջանում, ձեռնարկել են շինել այլ և այլ գիւղատնտեսական գործիքներ, կողմասեան ցուցահանդէսն ուղարկելու մտքով։ Գրանցել երկուսը միջոց յայտնի են՝ միւր կայսերու, միւրը կաթիլի ջրային մասերը բաժանելու մեքենան է։ Այժմ ցաւելով պէտք է ասել, ժամանակը կարճ լինելով և մեր արհեստագործները անապատանքի դրութեան մէջ ինչպիսի պատճառով չը կարողանան հասնել իրանց մեքենաները ցուցահանդէսի բացմանը։ Կաթիլի մեքենան շինողը թողել է մեքենան անկատար և ձեռնարկել է նախագործարանի մոզելը մետաղից շինելու, որը ի հարկէ, համեմատաբար անապատակ կարող է համարվել։

հեռու է և Գուգառու գիւղաքաղաքից, որ նաւահանգիստ է, 18 վերստ Մծարայից հեռու. իսկ Մծարայի հեռաւորութիւնը ծովից մօտ 10 վերստ հարկաւ կը լինի, բայց գեղեցիկ երևում է ծովը, որովհետև գիւղի դիրքը բարձր է ծովից, մօտ 1/3 վերստից աւելի։

Բայց ծովից աւելի գեղեցիկ է՝ հայ գաղթականների սիրտը. մի ազնիւ ժողովուրդ են այդ հայ գաղթականները, որոնց նման գոյցէ ոչ մի տեղ չէք գտնի։ Գոնէ ես չեմ տեսել, թէ և խոստովանում եմ որ առաջին անգամ էլ ինչպիսի գիւղ տեսնում եմ որ առաջին անգամ ասել թէ գաղթականները հրեշտակներ են, պակասութիւն չունեն. ոչ ընդհակառակը՝ կիրքը, վայրենի կիրքը ոչ մի տեղ այնքան կատարի աստիճանին հասած չեմ տեսել, ինչքան այստեղ. կուսակցութիւններ, վերջինից օրեր, հայկական վերջինից օրեր մասնաւորապէս այստեղ էլ ծանօթ են, այնտեղ էլ կան, ինչպէս և ամեն տեղ, բայց դրանց հետ կան այնպիսի լաւ յատկութիւններ, որոնք մոռացնել են տալիս վատութիւնները և ձեռք սրելով տալիս նրանց։ Մէկ-մէկ կասեմ, եթէ չը ձանձրանաք։ Լաւ լսեցեք. անտառից մի խուլ ձայն է գալիս, որ նմանվում է կացնի հարուածին. երկար հարուածներից յետոյ լսվում է մի սաստիկ լինդին ճարճաւորով, որ շարժում, իրար է անցնում գետինը։ Մտնելը, կիմանք. հաստարմատ վրթիւնների կաղնի, կամ բարձր ածալին ընկած են ընդիւր բաժանված։ Հայ գաղթականն է այդ հսկան, որ մաքրում է ծառերը, արտեր է շինում, որովհետև ամբողջ Արեւելիկայի ծառերի, անտառի աշխարհ է, ուր ծառերից դատ մի կտոր հող չէք գտնի։ Հէնց այն գիւղի մասին, որ այժմ այնքան գեղեցիկ է, պատմում էին ինձ, որ իրանց եկած օրը այնքան վատ է եղել, ծառերի ու փռերի մէջ կորած, որ ոչինչ չէր կարելի տեսնել և փոքրիկ շաւիղ չէր կարելի գտնել։ Բայց

հրաշանք ձեռքին աւազակութեան է դիմում, փախչում է գիւղերից և ապաստանում անմատչելի լեռները և կիրճերը՝ արդարադատութեան ձեռքից ազատ մնալու համար. մի ուրիշը փախչելով բանտից, նոյնպէս դաշտ է դառնում, երբորդ ի նկատի ունենալով մօտ անկիւններում գտնվող աւազակների և դաշտայինների անհոգ կեանքը և գրավելով այդ կեանքից, թողնում է խաղաղ աշխատանքը, և նոյնպէս դաշտ է դառնում։ Պատահում է նոյնպէս, որ սիրած աղջկան փախցնելու մտքով ողորդված, կամ ընտանեկան-ցեղական վրեժխնդրութեամբ լցված երիտասարդը նոյնպէս դիմում է դաշտային կեանքին, — և այդպիսով շատ մեծ թիւ են կազմում այն ասերի խմբերը, որոնք իրանց նուիրել են աւազակութեան, և յայտնի են ամեն կողմերում «դաշտային» անունով։

Պէտք է նկատել, որ այդ աւազակային խմբերը, որոնք և ոչ թէ միայն թուլանում են, այլ որոնց համար շատ սովորական բան է՝ սպանելը, ցորենի կամ խոտի դէղեր կրակ տալը, և նոյն իսկ ամբողջ գիւղերի վրա յարձակում գործելը, դժբախտապէս և շատ քիչ բացառութեամբ թուրքեր են, ուրիշ ազգութեան պատկանողներ շատ քիչ են պատահում դաշտային մէջ։ Ձերբակալել այդ դաշտայիններին մէջ տալ նրանց աւազակային գործունէութեանը, պէտք է ասել, շատ էլ հնչու գործ չէ, որովհետև այդ խումբերը սովորաբար գործում են իրանց հայրենի գաւառներում, այսինքն այնպիսի տեղերում, ուր ամեն մի կիրճ, և ամեն մի քար նրանց շատ լաւ ծանօթ է։ Բացի դրանից դաշտայինների ազգակցները և նոյն իսկ տեղացի շատ բէ գէր, իրանց շահերի համար,—պաշտպանում, հովանաւորում և շատ անգամ թաղանթում են այդ դաշտայիններին, որպէս զի նրանք չը բռնվեն և իշխանութեան ձեռքը չընկնեն։ Դաշտայինի աջող գործունէութեան նըպատակը հանգամանքներից մէկն էլ այն է, որ գրանցից նրանք, որոնք գործում են Անդրկովկասի այն տեղերում, որոնք սահմանակից են Պարսկաստանին կամ Թուրքիային, վտանգի դէպքում անմիջապէս անցնում են սահմանը և ապաստան գտնում հարեան մահմադարեան երկրներում։

Այդ հանգամանքների մէջ հասկանալի է, թէ որքան յանդգնութեան կարող է հասնել ամեն մի դաշտային կամ առհասարակ դաշտային խմբերի գործունէութիւնը. նրանցից հանգիստ չունեն խաղաղ գիւղացիները, խաղաղ ազգաբնակչութիւնը։ Եւ հէնց այս օրակիս գիւղերում աւերումներ գործողները, եղներ, ձիեր և ուրիշ տաւար քաղու տանողները, և վերջապէս բազմաթիւ սպա-

տներ թուով միասին է հայ գաղթականներին մէջ. իսկ իր մէջ գտնված մի սուրբ յիշատակով յոյս ու պահապան է ամբողջ Սև ծովի ափերին ցիրուցան կողած, անտիրական հայերին։ Այդ գիւղը, Մծարան է. թէ և անունը օտար հնչիւն (արևադարձ է), բայց մօտիկ իմ սրտին և պաշտելի ինձ համար իր հաղթարար քաղցր յիշողութիւններից։ Այդտեղ են անցել իմ չորս տարիները, գրկանքի և երջանկութեան տարիներ, — ուր մաշել եմ կեանքս և սիրտ ու հոգի եմ տուել իմ ջերմ սրտով հայ գաղթականներին։ Այդ օտարաւոր անունը շատ քաղցր յիշողութիւններ է թողել սրտիս մէջ։ Աւաղ, ես էլ չեմ տեսնի նրանց. մի քանի տխուր հանգամանքներ ինձ հեռացնում են նրանցից. բայց ոչինչ... Մի բան միայն տանջում է ինձ.— իմ ուսումնարանը մնում է անտէր, զրկվում է ինձանից։ Բայց միթէ ոչով չը կայ որ իմ տեղը բռնի, յանձն առնի զնալ նրանց օտո, նրանց ինձպէս նուիրվի, ինձպէս սիրի իմ ուսումնարանը անտէր մնալ, Մծարան առանց ուսուցչի մնալ,—այդ կարելի չէ. էլ ով պիտի նայի գաղթականներին. նըրանք կը կորչեն. այդ լաւ գիտեմ։ Այն, եթէ տեսնելք թէ ինչքան գեղեցիկ է Մծարան իր դաղթական բնակիչների կեանքի տխուր և ուրախ յիշատակներով, հաւատացած եմ, որ դուք էլ հայ վարժապետներ, նրանց կը սիրէք, կարելի է որ ինձանից էլ աւելի լսեմ ճշմարտութիւն էք տարածում, եթէ արհեստիւնէ սիրում, կը գնաք Մծարա, վարժապետութիւն կանեք ուսումնարանում։ Եւ ով չի սիրի Մծարան. Անտառապատ լեռների փէշերի վրա, աչքը դարձրու ամեն կողմը, տես բոլորը անտառ է. առջը ծիւղում է արծաթափայլ ծովը արևի օսկեգոյն ճառագայթներով տակ։ Թէ և գիւղ է Մծարան, փոստային կայարան չունի, բայց թղթակցութիւնները կարելի է միշտ ստանալ Սուխուտից, որ նրանից մօտ 35 վերստ

